

Приказ

Демонолошка предања из Истре

Evelina Rudan, *Vile s Učke: žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2016, 599 стр.

Демонолошко предање је виталан усмени фолклорни жанр коме је последњих деценија посвећена посебна пажња у научним круговима. Приче које тематизују људско искуство с натприродним добијају све више простора и у јавном дискурсу, а путем различитих медија, у другачијем облику, долазе до шире публике. Причања о сусретима с демонским бићима и о њиховом упливу у људски свет могу се чути и у различитим местима истарског краја. Књига Евелине Рудан *Виле с Учке: жанр, контекст, изведба и наднаравна бића предаја* јесте опсежна студија о овом усменом прозном жанру.

У *Предговору* ауторка открива због чега је баш демонолошко предање предмет њеног истраживања – интересује је шта обезбеђује виталност одређеним причама и могућност да се око неких протагониста стварају нове, те зашто су, с друге стране, неки ликови мање заступљени, а приче о њима тематски сиромашне. Евелина Рудан настоји да осветли све аспекте жанра, не занемарујући функције које имају у заједници и значења за оне који их казују.

Увод доноси дефиницију жанра предања и издваја демонолошка/митска или митолошка као посебну тематску групу, уз ослањање на досадашња проучавања. Корпус демонолошких предања с подручја Истре, сакупљених у периоду од 2000. до 2003, броји 43 рукописне збирке. Ауторка настоји да утврди које карактеристике предању обезбеђују постојаност и ширење у заједници, јер ову врсту казивачи и реципијенти неретко означавају као непожељно знање. Рудан уводи појам „наративне плодности“ и дефинише га као „*sposobnost likova i tema predaje da oforme nove predaje i/ili osiguraju optjecajnost starih varijanti u okviru žanrovskih značajki predaje, a pod uvjetima funkcija koje ostvaruju u društvu i kulturi*“ (9).

Детаљан преглед проучавања и дефиниција жанра дат је у поглављу *Жанровске карактеристике демонолошких предаја*. Предање се издвојило као посебан жанр пре свега у опреци с бајком мада су, како ауторка и показује, предања била заступљена у различитим збиркама и много раније, најчешће означена као веровања. Имајући у виду специфичност предања у погледу ликова и тема, као и нестабилност композиције на коју су указивали различити проучаваоци, Рудан наглашава да је дефинисање предања кроз однос према бајци непотпуно с обзиром на то да је жанр на овај начин одређен без дубље анализе његових самосвојних карактеристика. Ауторка још једном показује да је Фон Сидовљева подела на меморат, фабулат и хроникат неизбежна у сваком темељеном проучавању жанра предања. Резимирајући замерке које је у вези с овом класификацијом изнела фолклористкиња Линда Дег, ауторка проблематизује њене закључке који се тичу проблема искуства у меморату/фабулату, као и питања безусловности веровања и веродостојности властитог искуства у поређењу с традицијом. Истиче се да су предања која тематизују веровање у натприродно функционална „*upravo zato što bezuvjetnosti vjerovanja u nadnaravno nema, pa se uvijek iznova pokazuje potreba za njihovim konstituiranjem kako bi poslužile kao dokaz*“ (23).

У трећем делу књиге: *Контекст предаја*, ауторка проблематизује чиниоце контекста који учествују у стварању, преношењу и генерисању значења предања. Контекст у ужем смислу, или казивачки контекст, подразумева конкретну казивачку ситуацију у којој се реализује фолклорно дело, како га је дефинисао Алан Дандес у чувеној студији *Текстура, текст, контекст* (1964). Поред казивачког, Рудан се бави и ширим друштвеним и културним контекстом који омогућава настанак и ширење предања, и стога је њена пажња усредређена и на опис процеса долажења до казивача. Контекстуални приступ показује се вишеструко значајан у проучавању и разумевању предања – он открива зашто је одређена прича испричана на баш такав начин, какву улогу испричани догађај има у животу казивача и рецепијената и, што је веома важно, како је обликован сам текст предања.

Четврто поглавље, *Кратак преглед досадашњих записа демонолошких/митских предаја у Истри*, показује да предања о натприродним бићима и бићима која поседују натприродне способности постоје дуго у усменој али и у књижевној традицији на овом подручју. Ауторка указује на то да су теме и ликови демонолошких предања инкорпорирани у различите типове записа, нпр. збирке народних умотворина, народне листове, црквене списе или путописе. Као најважнији корпус она издваја *Истарске народне приче* Маје Бошковић-Стули (уз пратећу студију). Потоња истраживања потврђивала су постојаност жанра, а

део истог континуума представљају теренска истраживања ауторке. Њима су обухваћени различити крајеви Истре, а казивачи су различите старосне доби, ступња образовања и приповедачких вештина.

Пето поглавље, *Наднравна бића, бића с наднравним способностима и наднравне појаве*, бави се натприродним бићима и појавама са становишта наративне плодности, односно способности да творе нова предања и чувају варијанте старих. Подела заснована на протагонистима значајна је јер указује на некадашње стање одређене појаве у традицији и садашњу распрострањеност и живот одређеног митског бића. Тако ликове попут крсника, штриге, море и мртвих који се враћају међу живе карактерише највећа наративна плодност. Са друге стране, орко или виле нису наративно плодни ликови, па је и мали број предања у којима су они протагонисти. За разлику од ранијих записа, али и статуса вила у другим јужнословенским крајевима, на подручју Истре казивачи данас предања која тематизују њихову појаву смештају у домен фикције. Као посебну групу ауторка издваја „predaje o različitim pojavama i zvukovima“, а причања из ове категорије су посебно занимљива јер је ауторка до њих углавном долазила без подстицања казивача, „dakle neinducirano, što je dobar pokazatelj njihove narativne plodnosti“ (311).

Нарочито интересантно је шесто поглавље, *Секундарне демонолошке предаје*, у ком се ауторка бави тзв. псеудопредањима или антипредањима. У текстовима се уочавају анегдотске карактеристике до којих „dolazi iz iznevjeravanja elemenata predaja demonološke tematike“ (328), те их стога ауторка назива секундарним демонолошким појавама. Оне се у казивачким ситуацијама појављују спонтано, у оквиру казивања демонолошких предања, па се може закључити да их сами казивачи смештају у овакав контекст. Секундарна демонолошка предања вредна су истраживачке пажње јер омогућавају увид у трајање ако не предања, онда свакако дистрибутивних података који учествују у њиховом обликовању.

Закључак сумира представљена сазнања о демонолошким предањима и упућује на могућности за даља истраживања везана, између осталог, и за „njihovu znanstvenu intrigantnost“ и „političku propulzivnost i popularnost“ (332).

У последњој целини доносе се теренски записи (*Текстови из истраживања*), класификовани према натприродном бићу или појави коју тематизују. Ипак, како ауторка наводи, прецизна класификација није увек могућа. Поједина предања тематизују више натприродних бића па се стога смештају у скупину оног протагонисте који је доминантан. На тај начин још једном се потврђује специфичност предања забележених у усменој комуникацији, односно немогућност

успостављања јасних граница, у овом случају – граница између различитих тематских скупина.

Књига *Виле с Учке* систематична је и детаљна анализа текстова демонолошких предања из Истре и казивачких ситуација у којима су она документована. Уз систематизацију досадашњих теоријских знања, ауторка доноси и нове могућности тумачења старих поставки. Контекстуални приступ, који је у досадашњим проучавањима неретко био ограничен на дескриптивне описе перформанса, ауторка сврсисходно примењује у анализи и успостављању закључака о тексту, односно о карактеристикама жанра. Усмени медијум готово увек укључује макар и најмање упадице слушалаца, прецизна објашњења о местима и коментаре о учесницима догађаја, а ови подаци су у збиркама народне прозе или другим текстуалним записима предања углавном изостављани. У овој студији све врсте коментара показују се као интегрални део предања. У књизи Евелине Рудан демонстриран је ваљан приступ жанру предања који подразумева темељно познавање теоријских знања и способност да се она проблематизују, као и укључивање властитог теренског истраживачког искуства, неопходног у интерпретацији фолклора.

МА Даница Јовић, докторанд
на Филолошком факултету, Београд
Е-пошта: danicajovic@gmail.com

Примљено: 19. 4. 2019.
Прихваћено: 2. 5. 2019.